

O'ZBEK VA NEMIS TILLARIDA IQTISODIY-HUQUQIY SOHAGA
OID SO'ZLARING LEKSIK-SEMANTIK TAHLILI

Farg'ona davlat Universiteti
Magistratura bo'limi Lingvistika (Nemis tili)
mutaxassisligi 2-bosqich talabasi
Turg'unova Maloxatxon Xusanboy qizi
PhD Azizboy Axtyamov

Annotatsiya: Ushbu maqola o'zbek va nemis tillarida tarjima jarayonidagi leksik-semantik muammolarni tahlil qiladi. Maqolada jahon, nemis va o'zbek olimlarining fikrlari keltirilgan bo'lib, Bestätigung, Billigung, Genehmigung so'zlarining leksik-semantik tahlili berilgan. Tadqiqotning maqsadi tarjimonlarga bu so'zlarning ma'nosini to'g'ri ifodalashga yordam berishdir.

Kalit so'zlar: Leksik-semantik tahlil, tarjima, Bestätigung, Billigung, Genehmigung, zahlen, bezahlen, o'zbek tili, nemis tili

Лексико-семантический анализ слов, относящихся к экономико-правовой сфере на узбекском и немецком языках

Аннотация: В данной статье рассматриваются лексико-семантические проблемы перевода с узбекского на немецкий язык и наоборот. Приведены мнения мировых, немецких и узбекских ученых, а также лексико-семантический анализ слов Bestätigung, Billigung, Genehmigung. Цель исследования – помочь переводчикам правильно интерпретировать значение этих слов.

Ключевые слова: Лексико-семантический анализ, перевод, Bestätigung, Billigung, Genehmigung, узбекский язык, немецкий язык

Lexico-semantic analysis of words related to the economic-legal field in Uzbek and German languages

Abstract: This article examines the lexico-semantic problems in the translation process between Uzbek and German languages. It includes opinions of international, German, and Uzbek scholars and provides a lexico-semantic analysis of the words Bestätigung, Billigung, Genehmigung. The aim of the study is to assist translators in accurately interpreting the meanings of these words.

Keywords: Lexico-semantic analysis, translation, Bestätigung, Billigung, Genehmigung, Uzbek language, German language

Matnlar tarjimasi jarayonida leksik-semantik muammolar katta ahamiyatga ega. Bu muammolarni hal qilish uchun olimlar turli yondashuv va usullarni taklif qilishgan.

Ushbu maqolada nemis va o'zbek tillari misolida leksik-semantik muammolar tahlil qilinadi, shuningdek, Bestätigung, Billigung, Genehmigung, zahlen va bezahlen so'zlarining leksik-semantik tahlili keltiriladi.

Dunyoning tarjimashunos olimlaridan biri bo'lgan Eugene Nida tarjimada ekvivalentlik va tabiiylik tamoyillarini kiritgan. U tarjimonlar uchun semantik va grammatik strukturalarning mosligini ta'minlash muhimligini ta'kidlagan. Nida tarjimada ikki turdagi ekvivalentlikni ajratib ko'rsatadi: formal ekvivalentlik va dinamik ekvivalentlik. Formal ekvivalentlik asl matnning strukturaviy xususiyatlarini saqlashga qaratilgan bo'lsa, dinamik ekvivalentlik matnning ma'nosini saqlab qolishga urg'u beradi.

Roman Jakobson esa tilning semantik jihatlarini tahlil qilishda uch turdagi tarjimoni ajratgan: intralingvistik (bir til ichidagi tarjima), interlingvistik (tillarning o'zaro tarjimasini) va intersemiotik (belgilar tizimlari orasidagi tarjima). Jakobsonning ta'kidlashicha, tarjimonlar leksik-semantik muammolarni hal qilishda tilning konnotativ va denotativ jihatlarini hisobga olishlari lozim.

Peter Newmark leksik-semantik muammolarni hal qilish uchun kontekstual yondashuvni taklif qilgan. U so'zlarning ma'nosi ularning konteksti bilan bog'liqligini ta'kidlagan. Newmarkning nazariyasiga ko'ra, tarjimonlar so'zlarning aniq ma'nosini topishda ularning kontekstual va ko'rsatkichli ma'nolarini tahlil qilishlari kerak.

Nemis olimlaridan Werner Koller tarjimada ekvivalentlikning turli darajalarini kiritgan: denotativ (so'zning asosiy ma'nosi), konnotativ (so'zning qo'shimcha ma'nolari), tekstual (matnning umumiy ma'nosi), pragmatik (matnning foydalanuvchi uchun ahamiyati) va formal (matnning strukturaviy xususiyatlari) ekvivalentlik. Kollerning fikricha, tarjimonlar bu darajalardan birini tanlab, matnni tarjima qilishlari lozim.

Wolfram Wilss tarjimashunoslikda bilim va ko'nikmalarni oshirish uchun tarjimonlarning leksik-semantik kompetentsiyasini rivojlantirish zarurligini ta'kidlagan. Wilssning fikricha, tarjimonlar leksik-semantik muammolarni hal qilishda tilning strukturaviy va kontekstual xususiyatlarini tahlil qilishlari kerak.

Hans Vermeer Skopos nazariyasi asoschisi bo'lib, tarjimaning maqsadiga muvofiq leksik-semantik muammolarni hal qilishni taklif qilgan. Vermeerning nazariyasiga ko'ra, tarjimonlar matnning maqsadiga muvofiq tarjima qilishlari va shu orqali leksik-semantik muammolarni hal qilishlari lozim.

Vatandosh olimlarimiz ham tarjimashunoslikning ushbu sohasiga o'z hissalarini qosh'gan bo'lib, ulardan Shohrux Alimov o'zbek tarjimashunoslik ilmiy maktabining yetakchilaridan biri. Alimov tarjimada kontekstual yondashuvni ta'kidlab, so'zlarning asl matndagi ma'nosini to'g'ri ifodalash uchun kontekstual tahlilni taklif qilgan.

Umidjon Qayumov esa leksik-semantik tahlil usullarini ishlab chiqqan o'zbek olimi. Qayumovning fikricha, tarjimonlar so'zlarning polisemantik xususiyatlarini chuqur tahlil qilishlari zarur.

Gulnora Nishonova O'zbek va boshqa tillar orasidagi tarjimada leksik-semantik muammolarni tadqiq qilgan. Nishonovanning ta'kidlashicha, tarjimonlar tillarning madaniy va ijtimoiy jihatlarini hisobga olishlari kerak.

Endi esa leksik-semantik tahlil tushunchasiga kelsak, bu so'zlarning leksik (lug'aviy) ma'nolari va ularning semantik (mazmun) jihatlarini o'rganish jarayonidir. Bu tahlil so'zlarning ma'nolarini, ularning bir-biriga nisbatan aloqalarini va qanday kontekstlarda qo'llanilishini aniqlashga yordam beradi. Quyida leksik-semantik tahlilning asosiy komponentlarini batafsil tushuntirib beraman.

Leksik-semantik tahlil bir qancha komponentlardan iborat bo'lib, ularni quyida keltirib o'tamiz.

1. Leksik ma'no (lug'aviy ma'no): So'zning bevosita ma'nosi, lug'atlarda keltirilgan asosiy ma'nosi. Bu ma'no so'zning qanday narsani, hodisani yoki tushunchani bildirishini ifodalaydi. Misol: "Uy" so'zi yashash joyini bildiradi.

2. Semantik ma'no (mazmuniy ma'no): So'zning kengroq ma'nosi, uning turli kontekstlarda qanday mazmun kasb etishi. Semantik ma'no so'zning qo'llanish doirasi, konnotatsiyalari va stilistik xususiyatlarini o'z ichiga oladi. Misol: "Uy" so'zi nafaqat yashash joyini, balki oilaviy iliqlik va xavfsizlikni ham bildirishi mumkin.

3. Kontekst: So'zning qanday kontekstda qo'llanilishi uning ma'nosini aniqroq tushunishga yordam beradi. Kontekst — bu so'zning atrofidagi boshqa so'zlar, jumla yoki matn bo'laklari. Misol: "Bu uy juda chiroyli." va "Uyga qaytishim kerak." jumalari "uy" so'zining turli kontekstlarda qo'llanilishidir.

4. Polisemiya (ko'p ma'nolilik): Bir so'zning bir nechta leksik ma'noga ega bo'lishi. Misol: "Qul" so'zi "mehmon" ma'nosida ham, "ishchi" ma'nosida ham ishlatilishi mumkin.

5. Sinonimiya va Antonimiya: Sinonimiya — bir-biriga o'xshash yoki bir xil ma'noni bildiruvchi so'zlar (masalan, "kuchli" va "baquvvat"). Antonimiya — bir-biriga qarama-qarshi ma'noni bildiruvchi so'zlar (masalan, "issiq" va "sovuq").

6. Denotatsiya va Konnotatsiya: Denotatsiya — so'zning asosiy, lug'atdagi ma'nosi. Konnotatsiya — so'zning emotsional yoki stilistik turlari, qo'shimcha ma'nolari. Misol: "Uy" so'zining denotatsiyasi yashash joyi, konnotatsiyasi esa "xavfsizlik" va "iliqlik" tuyg'usini bildirishi mumkin.

Leksik-semantik tahlil nafaqat matnni to'g'ri tushunish va tahlil qilish uchun so'zlarning ma'nolarini aniqlash, balki til o'rganishda so'zlarning to'g'ri ishlatilishini va ularning turli kontekstlarda qanday ma'no kasb etishini o'rganish, shuningdek, matn tahlilida, tilshunoslik tadqiqotlarida tilning tuzilishi, so'zlarning ma'nolarini va ularning bir-biri bilan aloqalarini o'rganish imkonini beradi.

Misol uchun nemis tilidan o'zbek tiliga deyarli bitta so'z bilan tarjima qilinadigan, sinonim hisoblangan so'zlar „Billigung“, „Bestätigung“, va „Genehmigung“ so'zlarining leksik-semantik tahlilini yana bir bor ko'rib chiqaylik:

Billigung - DUDEN lug'atiga ko'ra, Billigung "Ma'qullash" yoki "rozilik" ma'nosini bildiradi. Ko'pincha ijtimoiy yoki siyosiy kontekstdagi harakatlarni ma'qullashda ishlatiladi. Bu so'zning semantik tahlili shuni ko'rsatadiki, u ko'proq umumiy ma'qullash yoki rozilikni bildiradi. Masalan, biror tashkilotning harakatini yoki siyosatini Billigung qilish mumkin.

- Leksik ma'no: Ma'qullash, tasdiqlash.
- Semantik ma'no: Biror narsaning qabul qilinganligi yoki rozi bo'lishi.
- Kontekst: Rasmiy yoki norasmiy muhitda ishlatilishi mumkin (masalan, „Die Billigung des Plans“ — Rejaning ma'qullanishi).
- Sinonimiya: Zustimmung (rozi bo'lish).
- Antonimiya: Ablehnung (rad etish).

Bestätigung - DUDEN lug'atiga ko'ra, Bestätigung „Tasdiqlash“ yoki „ratifikatsiya“ ma'nosini bildiradi. Rasmiy hujjat yoki harakatlarni tasdiqlash uchun ishlatiladi. Bu so'zning semantik tahlili shuni ko'rsatadiki, u ko'pincha rasmiy hujjatlar va protseduralar bilan bog'liq. Masalan, biror kelishuv yoki bitimning huquqiy kuchga kirishi uchun Bestätigung kerak bo'lishi mumkin.

- Leksik ma'no: Tasdiqlash, isbotlash.
- Semantik ma'no: Biror narsaning haqiqiylikini tasdiqlash.
- Kontekst: Ko'proq rasmiy yoki huquqiy kontekstdagi tasdiqlash (masalan, „Die Bestätigung der Anmeldung“ — Ro'yxatdan o'tish tasdiqlovi).
- Sinonimiya: Verifikation (verifikatsiya).
- Antonimiya: Verneinung (inkor etish).

Genehmigung - DUDEN lug'atiga ko'ra, Genehmigung „Ruxsat“ yoki „imtiyoz“ ma'nosini bildiradi. Hukumat yoki boshqa rasmiy tashkilotlardan ruxsat olish uchun ishlatiladi. Bu so'zning semantik tahlili shuni ko'rsatadiki, u rasmiy ruxsat yoki litsenziyani bildiradi. Masalan, qurilish ishlarini boshlash uchun Genehmigung olish zarur bo'lishi mumkin.

- Leksik ma'no: Ruxsat, tasdiq.
- Semantik ma'no: Biror ish yoki harakatni amalga oshirish uchun ruxsat berish.
- Kontekst: Huquqiy yoki rasmiy ruxsat berish (masalan, „Die Genehmigung für den Bau“ — Qurilish uchun ruxsat).
- Sinonimiya: Erlaubnis (ruxsat).
- Antonimiya: Verweigerung (ruxsat bermaslik).

Tarjima jarayonidagi leksik-semantik muammolarni hal qilish uchun ko'plab olimlar turli nazariyalar va yondashuvlarni taklif qilishgan. Nemis va o'zbek tillari

misolida bu muammolarni o'rganish tarjimonlarning kompetentsiyasini oshirishda muhim ahamiyatga ega. Ushbu maqolada keltirilgan tahlillar tarjimonlar uchun foydali bo'lib, leksik-semantik muammolarni hal qilishda yordam beradi. Jahon, nemis va o'zbek olimlarining fikrlari, shuningdek, keltirilgan leksik-semantik tahlillar tarjimonlarning til va madaniyatlararo kommunikatsiya jarayonida yanada muvaffaqiyatli bo'lishlariga yordam beradi.

Adabiyotlar

1. Nida, E. A. (1964). *Toward a Science of Translating*. Leiden: E. J. Brill.
2. Jakobson, R. (1959). *On Linguistic Aspects of Translation*. In R. A. Brower (Ed.), *On Translation*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
3. Newmark, P. (1988). *A Textbook of Translation*. New York: Prentice Hall.
4. Koller, W. (1979). *Einführung in die Übersetzungswissenschaft*. Heidelberg: Quelle & Meyer.
5. Wilss, W. (1982). *The Science of Translation: Problems and Methods*. Tübingen: Gunter Narr.
6. Vermeer, H. J. (1989). *Skopos and Commission in Translational Action*. In A. Chesterman (Ed.), *Readings in Translation Theory*. Helsinki: Oy Finn Lectura Ab.
7. Alimov, Sh. (2012). *Tarjimashunoslik nazariyasi va amaliyoti*. Toshkent: O'zbekiston Milliy Ensiklopediyasi.
8. Qayumov, U. (2015). *O'zbek tilida leksik-semantik tahlil usullari*. Toshkent: Sharq.
9. Nishonova, G. (2018). *Tarjima jarayonida leksik-semantik muammolar*. Toshkent: Fan va texnologiya.